

УДК 021.1.908.004

Н. М. КУШНАРЕНКО

КРАЄЗНАВЧА ЦІННІСТЬ ДОКУМЕНТА: АКТУАЛІЗАЦІЯ В ГЛОБАЛЬНОМУ БІБЛІОТЕЧНО- ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

Обґрунтовується система ознак краєзнавчої цінності документів як унікального інтелектуального ресурсу бібліотек України та складової глобального бібліотечно-інформаційного простору.

Обосновывается система признаков краеведческой ценности документов как уникального интеллектуального ресурса библиотек Украины и составляющей глобального библиотечно-информационного пространства.

The system of features of documents regional value is substantiated as a unique intellectual resource of Ukraine's libraries and a component of global library information environment.

Успішне досягнення стратегічної мети органічного входження вітчизняної бібліотечно-інформаційної галузі до європейського і світового інформаційного простору передбачає, по-перше, ефективне використання українськими бібліотеками документально-інформаційних ресурсів зарубіжних країн, по-друге, активне просування бібліотеками України ресурсів, продуктів і послуг власної генерації. Досягненню цього паритету сприяє впровадження нових інформаційних технологій, зокрема Інтернету, який оптимізує створення, розповсюдження, оброблення, зберігання і використання документної інформації, особливо тієї, що існує в електронній формі і доступна в он-лайнному режимі [3; 4; 5; 6; 7; 8; 11; 12].

Аналіз світового бібліотечно-інформаційного ринку свідчить, що бібліотеки Європи і США в першу чергу зацікавлені в отриманні з-за кордону оригінальної інформації, зокрема краєзнавчого змісту [12]. Бібліотеки України, багаті краєзнавчими традиціями, ресурсами, продуктами і послугами мають скористатися такою можливістю, збагатити фонди зарубіжних бібліотек унікальною краєзнавчою інформацією через надання доступу до неї європейській і світовій спільноті. За умов актуалізації попиту на краєзнавчу інформацію не лише в Україні, але й у світовому масштабі пріоритетного значення набуває проблема якості краєзнавчих ресурсів, продуктів і послуг українських бібліотек.

Мета статті — обґрунтування системи ознак краєзнавчої цінності документів як унікального інтелектуального ресурсу бібліотек України та складової глобального бібліотечно-інформаційного простору.

Проблема краєзнавчої цінності документів має багаторічну історію. В її вирішення суттєвий внесок зробили О. М. Бученков, І. В. Лукашов, О. В. Мамонтов, І. І. Міхліна та ін. [1; 2; 5; 6; 9; 10; 11]. Нагальність вирішення означеної проблеми особливо загострилася на початку 1990-х рр., що було зумовлено, з одного боку, значним зростанням документопотоку краєзнавчої тематики, з іншого — прагненням бібліотек придбати у свої фонди кращі краєзнавчі видання, що відповідають вимогливим потребам користувачів. Це актуалізувало проблему визначення системи ознак краєзнавчої цінності документів як основи їх селекції з метою поповнення краєзнавчих фондів бібліотек. У зв'язку з цим автором статті визначено систему ознак краєзнавчої цінності документів [5; 6], яку позитивно сприйняло бібліотечне співтовариство [1; 9; 11]. У цій статті запропоновано останній варіант авторського розуміння критеріїв краєзнавчої цінності документа.

Краєзнавча цінність документа — це сукупність змістовних і формальних ознак, за якими бібліотечний фахівець (і користувач) надає перевагу тому чи іншому краєзнавчому документу, здійснює свідомий вибір його як об'єкта формування краєзнавчого фонду, читання тощо.

Головною ознакою краєзнавчої цінності документа, яка має системоутворювальний характер, є його локальний (територіальний) зміст. Крім того, відбираючи краєзнавчі документи до фонду бібліотеки, експертиза цінності здійснюється за деякими формальними ознаками, які є обов'язково-додатковими до сутнісної — краєзнавчого змісту. Це зумовлює різний ступінь краєзнавчої цінності документа.

Еталонним є краєзнавчий документ, якому властива сукупність таких краєзнавчих ознак:

- зв'язок із краєм за змістом;
- широке соціальне призначення;
- функціональна спрямованість на вивчення краю;
- створення (виготовлення) та видання в краї;
- авторство місцевого жителя;
- комплексний характер;
- гуманітарний зміст;
- обсяг краєзнавчої інформації та ін.

Краєзнавча цінність документа — це інтегративний критерій, і саме він є головним орієнтиром для того, щоб відрізнити більш цінний в краєзнавчому сенсі документ від менш цінного.

Ступінь краєзнавчої цінності документа визначається повнотою названих вище ознак, причому серед них є головні та допоміжні. Цілоком природно, що головна ознака — краєзнавчий зміст документа.

Ступінь краєзнавчої цінності документа визначається повнотою ознак, що наближають його до ідеально цінного стосовно краєзнавства. У цьому сенсі краєзнавчий документ оцінюють за рівнем тієї краєзнавчої інформації,

котра міститься в ньому. З огляду на ознаки ідеально цінного краєзнавчого документа, бібліотечний фахівець надає перевагу тому чи іншому документу, приймає обґрунтоване рішення щодо придбання його до фонду бібліотеки, визначає кількість примірників, що замовляються, місце їх зберігання та спосіб використання тощо.

Зважаючи на критерій краєзнавчої оцінки, за умов інтенсивного документного потоку краєзнавчих документів, місцеві публічні бібліотеки надають перевагу документам широкого соціального призначення, які синтезують опосередковану краєзнавчу інформацію, тобто опрацьовану авторами за допомогою певних джерел. Таку узагальнену краєзнавчу інформацію містять книги, періодичні, продовжувані видання, кінофотофонодокументи, електронні документи на CD-R. Ці документи є тиражованими, гетерогенними, різноманітними за типами і видами, матеріальними носіями та призначаються для широкого громадського користування.

З метою експертизи краєзнавчої цінності документа важливо вивчити його функціональне призначення. Краєзнавча цінність документа зростає, якщо документ своїм змістом пов'язаний із конкретним краєм і призначається для його вивчення, пізнання та перетворення. У такому документі краєзнавча функція відіграє роль первинної соціальної функції. Перевага надається тим краєзнавчим документам, у яких краєзнавча функція реалізується найповніше.

На краєзнавчу цінність документа впливає його походження. Пріоритет мають краєзнавчі документи, що створені та видані в цьому краї. Сам факт створення такого документа в краї є додатковим підтвердженням його краєзнавчої цінності.

Положення краєзнавчого документа в просторі як фізичного об'єкта стосовно користувача є одним із найважливіших критеріїв його цінності. Для краєзнавчої цінності документа неабияке значення мають його топологічні характеристики, тобто збіг місця створення, видання (виготовлення), функціонування та використання. Водночас високий показник використання конкретного краєзнавчого документа в певному краї є додатковим підтвердженням його краєзнавчої цінності.

При відборі до краєзнавчого фонду місцевої публічної бібліотеки перевага надається документам комплексного характеру, які багатоаспектно висвітлюють різні аспекти життя краю: його історію, економіку, культуру, науку, суспільну сферу тощо. Це зумовлено комплексним характером краєзнавства як галузі наукової та практичної діяльності, а також універсальним змістом краєзнавчого фонду місцевої публічної бібліотеки.

Додатковою ознакою краєзнавчої цінності документа є його гуманітарна, соціокультурна спрямованість, що зумовлена характером як галузі, що обслуговується, так і галузі, яка обслуговує, — краєзнавства та бібліотечної справи. Пріоритетність краєзнавчих документів гуманітарного змісту

виправдана тим, що саме поняття «край» (на відміну від поняття «регіон») має суб'єктивне забарвлення (соціально-суб'єктивне й особистісно-суб'єктивне). За всіх часів краєзнавство розглядалося як частина «батьківщинознавства». Саме потреба людини в пізнанні свого (рідного) краю й зумовила виникнення як самого краєзнавства, так і краєзнавчої діяльності бібліотек, що покликана забезпечити користувачам доступ до краєзнавчих документів, котрі містять узагальнені знання про певний край. Гуманітарний сенс бібліотечного краєзнавства зумовлений і тим, що краєзнавство є наукою, яка виховує, яка має величезний патріотичний потенціал.

Ознакою, що посилює краєзнавчу цінність документа, є обсяг краєзнавчої інформації, що подається в ньому. Документи можуть повністю або частково присвячуватися краю та публікуватися як окремі документи (книги, брошури, карти, нотні, кінофотофонові документи, CD-R), як статті, рецензії в періодичних та продовжуваних виданнях, у вигляді розділу, параграфу, абзацу, окремої сторінки в книзі тощо. Залежно від обсягу інформації про край документи поділяють на три групи (О. М. Бученков):

- 1) документи, які повністю присвячуються краю;
- 2) документи, які частково присвячуються краю;
- 3) документи, що висвітлюють певну проблему на основі матеріалів про цей край.

Дві останні категорії документів належать до краєзнавчих умовно [2]. Пріоритетними є документи, які повністю присвячуються певному краю незалежно від типу та виду документа. Проте і документи, які частково розповідають про край, мають значну історичну, наукову, практичну або художню цінність, узагальнюють відомості про край, висвітлюють актуальну тему, котра недостатньо розглядалася в літературі, тому їх також можна віднести до розряду краєзнавчо цінних.

Отже, краєзнавча цінність документа залежить від двох важливих показників — ступеня інформативності змісту і форми та відповідності документа профілю фонду, його типу, виду, а також завданням бібліотеки. Найцінніші краєзнавчі документи складають ядро краєзнавчого фонду. Визначивши максимальну кількість характеристик краєзнавчого документа, бібліотечний фахівець приймає такі рішення: придбати його до фонду для депозитарного зберігання, оперативного обслуговування користувачів у краєзнавчому відділі, інших структурних підрозділів бібліотеки, для видачі додому, через електронну пошту тощо; відобразити в краєзнавчому довідково-бібліографічному апараті, бібліографічних покажчиках, БД, на виставці тощо. Використання додаткових ознак краєзнавчої цінності документа надає можливість здійснювати їх відбір протягом усієї краєзнавчої діяльності бібліотек, а не тільки в процесі формування краєзнавчого фонду.

Керуючись сукупністю ознак і критеріїв цінності, можна поділити весь масив краєзнавчих документів на чотири головні групи: унікальні, особливо цінні, цінні та малоцінні в краєзнавчому аспекті документи.

Гармонічне поєднання в комплектуванні традиційних, автоматизованих та електронних технологій надає можливість забезпечити необхідні якість і повноту краєзнавчих фондів бібліотек, прискорити інтеграційні тенденції щодо їх формування та використання.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Библиотечное краеведение : терминолог. словарь / Санкт-Петербургская гос. акад. культуры ; сост.: В. С. Крейденко, А. В. Мамонтов. — СПб, 1998. — 86 с.*
2. *Бученков А. Н. Советское краеведческое библиографоведение / А. Н. Бученков. — М. : Книга, 1984. — 222 с.*
3. *Голуб І. Краєзнавча робота Дніпропетровської ОУНБ: витоки, напрями діяльності, пріоритети та перспективи розвитку / І. Голуб // *Бібл. планета*. — 2005. — № 3. — С. 15–19.*
4. *Кушнаренко Н. М. Бібліотечне краєзнавство — стратегія розвитку теорії і практики в умовах електронного середовища / Н. М. Кушнаренко // *Вісник Харк. держ. акад. культури*. — Х., 2004. — № 12–13. — С. 151–158.*
5. *Кушнаренко Н. Н. Библиотечное краеведение: теоретико-методологический аспект : автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Н. Н. Кушнаренко ; МГИК. — М., 1993. — 33 с.*
6. *Кушнаренко Н. Н. Краеведческая деятельность библиотеки : учеб. пособие / Н. Н. Кушнаренко. — М. : МГИК, 1993. — 96 с.*
7. *Кушнаренко Н. М. Стратегічні напрями краєзнавчої діяльності бібліотек в умовах електронного середовища / Н. М. Кушнаренко // *Бібліотечне краєзнавство: нові технології : матеріали міжнар. семінару, 22–23 березня 2005 р.* — Х., 2005. — С. 4–10.*
8. *Кушнаренко Н. М. Формування електронного бібліотечного середовища в краєзнавчому аспекті / Н. М. Кушнаренко // *Вісник Харк. держ. акад. культури*. — Х., 2006. — Вип. 17. — С. 119–131.*
9. *Мамонтов А. В. Библиотечное краеведение : учеб. пособие. Вып. 2. Краеведческий библиотечный фонд / А. В. Мамонтов. — СПб : С-ПбГАК, 1998. — 38 с.*
10. *Михлина И. И. Еще раз о краеведческом качестве документа / И. И. Михлина // *Библиотековед.* — 1994. — № 3. — С. 92–96.*
11. *Справочник библиографа / науч. ред. : А. Н. Ванеев, В. А. Минкина. — СПб., 2002. — С. 272–274; 380–392.*
12. *Центри публічного доступу до Інтернету в бібліотеках: документи і матеріали / ДАКККіМ ; Публ. б-ка ім. Лесі Українки м. Києва ; УБА. — К. : ДАКККіМ, 2005. — 140 с.*

Надійшла до редколегії 12.10.07 р.